

**HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel –
KESSLER, Vojtěch – MICHELA, Miroslav
(eds.): SLÁVA REPUBLICE! OFICIÁLNÍ
SVÁTKY A OSLAVY V MEZIVÁLEČNÉM
ČESKOSLOVENSKU. Praha : Academia –
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2018. 532 s.**

Katarína Cupanová

Koncepčným zámerom knižnej edície *České moderní dějiny*, ktorú pripravuje Masarykův ústav a Archiv AV ČR, sú doposiaľ neprebádané aspekty sociálnych a kultúrnych dejín českých zemí od polovice 19. storočia do šesťdesiatych rokov 20. storočia v porovnávej stredo európskej perspektíve. Ako štvrtý zväzok tohto knižného radu vyšla publikácia editorov Dagmar Hájkovej, Pavla Horáka, Vojtěcha Kesslera a Miroslava Michela so zameraním na problematiku vzniku a fungovania oficiálneho sviatkového kalendára 1. Československej republiky a jeho súvekkú recepciu s prihliadnutím na mnohonárodnostný charakter nového štátu.

Oslavy verejných sviatkov predstavujú jeden zo spôsobov, ako si určité spoločstvo pripomína vlastnú minulosť a definuje svoju identitu. Po skončení Veľkej vojny a po vzniku samostatného Československa bolo potrebné legitimizovať hodnotový systém nového štátu aj v symbolickej rovine. Oficiálny štátny kalendár sa však formoval len postupne v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia a bol výsledkom zložitých politických rokovaní. To, ako kalendár prispel k formovaniu československej štátnej identity, občianskej lojality a identifikácie s novým štátom, resp. ktoré sviatky mali na to najväčší potenciál, autori ukazujú na analýzach jednotlivých vybraných sviatkov.

Publikácia sa zaoberá tromi typmi sviatkov, a to na základe ich sémantickej povahy. Na prvom mieste stoja sviatky, ktoré mali význam

pre konštituovanie nového štátu: deň vzniku Československa (28. október), narodeniny prezidenta (7. marec), bitka pri Zborove (2. júl). Druhú skupinu predstavujú sviatky, ktoré Československo kontinuálne prevzalo z minulosti a prispôbilo si ich pre svoje potreby: Sviatok práce (1. máj), upálenie Jana Husa (6. júl), oslavy sv. Cyrila a Metoda (5. júl), sviatok svätého Václava (28. september). Tretím typom sú sviatky národnostných menšín – nemeckej (4. marec) a maďarskej (sv. Štefan – 20. august; revolúcia 1848/1849 – 15. marec).

Autori sa sústredili nielen na podoby jednotlivých sviatkov, ich symboly a rituály, ale poukazujú aj na ich performatívny charakter, čo ich umožňuje vnímať ako akési verejné divadelné predstavenia. Zvýšený záujem venovali definovaniu národných symbolov ako sú národné vlajky, hymny, kroje či zvyky. Dôležitú rolu zohrával aj kňaz, v ktorom sa oslavy odohrávali. Venujú sa tiež geografickému a mobilizačnému dosahu jednotlivých slávností a prepojeniu medzi lokálnym, regionálnym a národným charakterom normatívne ukotvených a štátom podporovaných spomienkových osláv.

Kľúčovým pojmom publikácie je sviatok – autori sa však nepokúšajú podať jeho záväznú definíciu, ale vychádzajú zo širšieho chápania. Na základe sémantického vymedzenia vyčleňujú dve skupiny: 1. zameranie na význam konkrétneho sviatku ako bodu v čase s využitím metodických postupov tzv. pamätných dní,

s dôrazom na periodicitu a opakovanie (výročie, jubileum, anniversarium); 2. chápanie sviatku ako druhu aktivity (symbolický jazyk, rituálny, úkony), kde sa ako synonymá ponúkajú výrazy slávnosť a oslava. Všímajú si tiež funkcie a zameranie jednotlivých sviatkov a ich premeny v priebehu času. Pri výskume sviatkov upozorňujú na interdisciplinaritu, na zaradenie do veľkej a vplyvnej oblasti tzv. pamätových štúdií, ale tiež na možnosť inovatívneho prístupu v rámci svojbytných konceptuálnych rámcov, ako ich vymedzil Michael Maurer.

Úvod k analýzam jednotlivých sviatkov v Československu v rokoch 1918–1938 tvorí prvá kapitola *Svátkový kalendář ve světle legislativní činnosti*. Jej autorka Jana Čechurová sleduje legislatívne podmienky a okolnosti ustáľovania štátneho kalendára a jeho uplatňovania v praxi. Zameriava sa na zložité hľadanie funkčnej zhody o podobe kalendára, pretože symbolická rovina viacerých sviatkov sa miešala s praktickým úsilím úradov zefektívniť hospodársky kontext sviatočných dní. Približuje tiež dobové parlamentné debaty, ktoré vyústili do prijatia zákona o sviatkoch a pamätných dňoch v roku 1925, ale aj neustále snahy o jeho neskoršiu novelizáciu, ktoré odrážali vnútropolitickú situáciu štátu a zahraničnopolitické súvislosti.

Prvým analyzovaným sviatkom je 28. október – deň vzniku republiky (autori Dagmar Hájková, Miroslav Michela). Ako sviatok bol uzákonený už v roku 1919 a mal plniť úlohu nielen štátneho, ale aj národno-integrujúceho prvku. Stanovenie dátumu na 28. október bolo však plné rozporov, pretože pri jeho schvaľovaní v Revolučnom národnom zhromaždení neboli ešte prítomní zvolení zástupcovia všetkých národnostných menšín. V začiatkoch existencie štátu boli tiež oslavy vzniku Československa vymedzené len ako české, resp. československé. V slovenskom prostredí sa však za dôležitejší dátum pokladal 30. október, deň podpisu Martinskej deklarácie, ktorá bola vnímaná ako významný politický akt a predstavovala vyjadrenie slobodnej vôle Slovákov stať sa súčasťou spoločného štátu: „*Kolektivní prožitek z vyhlášení samostatnosti nebyl na Slovensku tak intenzivní jako*

v Čechách“ (s. 81). Vzniknutú situáciu s dvoma „zakladateľskými dňami“ neskôr využili predstavitelia autonomistických politických síl na Slovensku, čím spochybňovali jednoznačnosť štátneho dňa a vyjadrenia nezávislosti v slovenskej spoločnosti. S týmto aspektom súvisí otázka, či zakladateľský deň mal vôbec potenciál stať sa stavebným kameňom novej československej štátnej identity. Práve na príklade prijímania či naopak odmietania sviatku autori sledovali limity jeho integračného potenciálu.

V nasledujúcej kapitole mapujú Dagmar Hájková a Pavel Horák oslavy narodenín T. G. Masaryka (7. marec). V habsburskej monarchii boli obdobným sviatkom narodeniny cisára. Tento dátum síce nebol uzákoneným sviatkom ani dňom pracovného voľna, ale v praxi bol zaň pokladaný. Autori si kládli otázku, či oslavy narodenín hlavy spoločného štátu mali šancu stmelovať jednotlivé časti krajiny, ktorú nespojovali jazyk, národnosť, dejinná príslušnosť ani náboženstvo. Daný sviatok však nebol prijatý jednoznačne, a to najmä zo strany občanov nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí ho nevnímali ako príležitosť na oslavu. Napriek tomu však aj oni prechovávali určitú mieru úcty voči prezidentovi. T. G. Masaryk si uvedomoval, že v jeho štáte vyrastá nová generácia, ktorú môže pomôcť formovať svojím príkladom, autori sa preto sústredili i na otázku, ako s týmto potenciálom dokázal pracovať.

Ďalším sviatkom v rámci z významňovania novodobých dejín bol 2. júl – výročie bitky pri Zborove z roku 1917 (autor Vojtěch Kessler). Vojenská akcia bola prvým väčším vystúpením československých legionárov v Rusku. Okrem zakladateľského motívu a osoby prezidenta T. G. Masaryka v sebe tento sviatok obsahoval aj novo definované vojenské tradície. Oslavy zborovského víťazstva však budili rozpaky veľkej časti obyvateľstva. Okrajová účasť slovenských legionárov a sústredenie osláv v Prahe ako hlavnom meste republiky malo za následok ľahostajné prijatie sviatku slovenským obyvateľstvom. Pre nemecké a maďarské obyvateľstvo bol sviatok neprijateľný, pretože predstavoval zdanlivú zradu českých

vojakov na oboch stranách frontu, ktorá viedla k množstvu padlých aj z radov menších. Slávenie 2. júla v sebe na jednej strane zahŕňalo československú štátnosť a nacionalizmus (najmä pri 10. výročí v roku 1927 sa sviatok spájal so slávnou vojenskou minulosťou) a na strane druhej slúžilo ako prezentácia militarizmu v nasmerovaní na budúcnosť (napr. v roku 1937 v kontexte dobovej medzinárodnej situácie).

Na špecifický charakter osláv sviatku práce 1. mája sa sústredil Pavel Horák. Sviatok existoval od roku 1890, pričom do československého sviatkového kalendára bol včlenený už v roku 1919. I keď jednou z funkcií pamätných dní malo byť stmelovanie spoločnosti, oslavy 1. mája mali v tomto smere zvláštne postavenie. V medzivojnovom Československu mal Sviatok práce prevažne stranický charakter a okrem robotníckych strán sa k nemu hlásili aj iné politické prúdy. Oslavy 1. mája sa tak stali odrazom rozmanitého stranického sveta republiky a vytvárali verejný priestor, v ktorom si jednotlivé politické tábory mohli zmerať svoje sily. P. Horák sa preto sústredil najmä na otázku či, v akej forme a v akých momentoch sa štát a jeho orgány pokúšali prostredníctvom osláv Prvého mája formulovať a presadzovať poslanstvo československého štátu. Hoci sa pre interpretáciu ponúkala metafora divadelného predstavenia – „*Dokonalá organizace oslavy byla metaforou úrovně politického hnutí. (...) Manifestace byly stylizovanou výpovědí o ideálu společenstva, chaotický shluk lidí se měly ve svátečním momentu přetřansformovat do disciplinovaného a esteticky hodnotného celku*“ (s. 232 – 233) – pre Prvý máj sa ako vhodnejšia ukázala metafora športového zápasenia. Sviatok totiž charakterizoval prvok súťaživosti, čo autor dokladá dobovými spomienkami detských účastníkov, pre ktorých prvomájové oslavy predstavovali oveľa zaujímavejšiu a príťažlivejšiu udalosť než príliš nudný a oficiálny deň vzniku republiky. Oficiálna forma osláv ponúkala niekoľko druhov nástrojov na obmedzenie prípadných nežiaducich prejavov, a preto P. Horák vyslovuje hypotézu, či si štát zaradením robotníckeho sviatku medzi pamätné dni len nechcel

zaistiť kontrolu tzv. sociálneho ventilu. Hoci autori publikácie v prvom bloku tzv. konštitutívnych sviatkov zaujali voči nim relatívne kritický postoj, pretože nedávali možnosť zapojiť sa všetkým, pre rôznorodé oslavy Prvého mája to neplatilo, lebo tento sviatok ukazoval republiku v rozmanitejšom svetle.

V kapitole venovanej Janovi Husovi si autorky Dagmar Hájková a Eva Hajdinová kladú otázku, do akej miery sa postava národného mučeníka v interpretácii, v ktorej bola prezentovaná, mohla stať zjednocujúcim symbolom krajiny. Štátne oslavy Jana Husa boli totiž prijímané veľmi problematcky. Pre väčšinu Čechov bol Hus zosobnením národnej tradície. Pripomínanie jeho smrti bolo zvykom už od stredoveku a v medzivojnovom Československu sa stalo jedným z najviac aktualizovaných a spolitizovaných sviatkov. Oficiálny výklad českých dejín, ktorý spájal husitstvo a reformáciu s národným obrozením, sa však u slovenskej časti obyvateľstva stretol so silne odmietavým postojom. Ten vychádzal jednak z názoru katolíckej cirkvi, pre ktorú bol Jan Hus heretik, a jednak z tradície vnímania husitov ako lúpežných bánd pustošiacich Horné Uhorsko. Na Slovensku preto prevládalo presvedčenie o cudzosti a nenáležitosti tohto sviatku. Pojem „husita“ mal dokonca pejoratívny význam. Aj preto bolo jednotné prijatie sviatku už apriórne nepravdepodobné. Dôraz, ktorý bol kladený na nacionálny rozmer sviatku, vyvolával negatívne reakcie aj obyvateľov nemeckej národnosti, ktorí osobnosť Jana Husa chápali skôr ako predmet národnopolitického boja než ako predchodcu Martina Luthera. Prijatie Husovho sviatku v roku 1925 viedlo dokonca k medzinárodnej roztržke, ktorá spôsobila prerušenie diplomatických vzťahov Československa s Vatikánom. Pripomienka jeho upálenia v konečnom dôsledku rozdelila spoločnosť nielen konfesionálne, ale aj nacionálne. Práve na úsilí o celonárodné presadenie tohto sviatku sa autorkám podarilo dobre demonštrovať centrálnu nepochopenie hodnotových preferencií jednotlivých častí republiky.

Sviatkom s integrujúcim potenciálom mohol byť aj sviatok sv. Cyrila a Metoda, na ktorý

sa v kapitole *Politicizace cyrilometodějského kultu* zameral Miroslav Michela. Sviatok reprezentoval historickú nadväznosť na kultúrne dedičstvo Veľkej Moravy ako prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov a odkazoval aj na náboženskú misiu slovanských vierozvestcov. V priebehu 19. storočia začal cyrilo-metodský kult naberať silný nacionálny charakter. Keďže však presný dátum príchodu misie nebol známy, dátum jeho pripomínania stanovil ešte v roku 1863 pápež Pius IX. na 5. júl. V bývalom Uhorsku však bolo slávenie tohto sviatku nežiaduce a často zakazované. Po vzniku Československa sa sviatok sv. Cyrila a Metoda stal dôležitým prvkom pri formovaní štátnej ideológie. M. Michela reflektuje konštruovanie jeho politických, národných a náboženských identifikácií v kontexte budovania novej československej štátnosti. Niektoré politické strany na Slovensku využili cyrilo-metodský kult na vytváranie politických rozbrojov medzi centralistami a autonomistami, čo malo za následok podnecovanie odbojnosti slovenského autonomistického hnutia a konečný neúspech československého „stmeľovania“. Interpretácie pamiatky slovanských vierozvestcov sa ujali najmä prívrženci Andreja Hlinku, ktorí začali veľkomoravských panovníkov Rastislava a Svätopluka prehlasovať za slovenských vládcov. Tieto témy potom využívali na akcentovanie dualistického charakteru veľkomoravskej ríše, čím sa usilovali legitimizovať vlastnú autonomistickú politiku.

Nasledujúca kapitola Evy Hajdínovej je venovaná najznámejšiemu patrónovi Čiech, svätému Václavovi. Aj tento sviatok mal predpoklady, aby sa ako jeden z pamätných dní stal zjednocujúcou celoštátnou oslavou. Knieža Václav zosobňoval českú štátnosť aj historickú kontinuitu. Odkazoval k počiatkom českej štátnosti, ku ktorej však boli Slováci pričleňovaní len veľmi ťažko. Pre české a nemecké obyvateľstvo mali svätováclavské slávnosti konané 28. septembra dlhoročnú tradíciu, ale na Slovensku sa tento sviatok opäť presadzoval pomaly, takže ostal predovšetkým českým sviatkom. V priebehu tridsiatych rokov 20. storočia sa svätováclavský kult silne nacionalizoval, čo

dočasne viedlo k zatlačeniu jeho náboženského myšlienkového obsahu do úzadia.

V publikácii je vyčlenený priestor aj tzv. alternatívnym sviatkom, ktoré boli udržiavané najmä v oblastiach obývaných národnostnými menšinami. Nátlak českej spoločnosti prirodzene vytváral protitlak a jednotlivé etnické kolektívy a skupiny si začali vytvárať svoje vlastné sviatky. Tieto sviatky dopĺňujú dobový obraz o sviatkoch v medzivojnovom Československu a zároveň ukazujú limity presadzovania štátneho kalendára.

Z množstva sviatkov, ktoré slávil český Nemci, si Vojtěch Kessler v kapitole *Nemecké dušičky* vybral 4. marec. Tento deň pripomínal krvavé potlačenie demonstrácie z roku 1919, pri ktorej zomrelo 25 ľudí. Príčinu tohto nešťastia vidí autor jednak v arogantnom správaní legionárov v nemeckých oblastiach a jednak v nereálnych sľuboch politických predstaviteľov českých Nemcov. Pamiatku obetí si neskôr privlastnili predstavitelia Henleinovej strany a po pripojení Sudet k Nemecku sa oslavy pretransformovali na velebenie nemeckého národa. Pripomienka incidentu sa tak veľmi rýchlo stala účinným nástrojom nemeckej národnej propagandy a príležitosťou na vytvorenie politicky angažovaných tradícií.

Z uhorsko-maďarských tradícií a sviatkov aktualizoval Miroslav Michela dva: sviatok pripomínajúci revolúciu z rokov 1848 – 1849 (15. marec) a sviatok sv. Štefana, patróna Uhorska (20. august). Maďarské sviatky získali v novej situácii nové významy a boli výrazne prekódované. Maďarské obyvateľstvo si ich zachovalo aj napriek zákazom a sankciám zo strany československej vlády. Maďari po rozpade Rakúsko-Uhorska „zdedili“ úlohu nástupcov bývalého uhorského režimu. Vplyvom rakúsko-uhorského dualizmu mali silné nacionálne a kultúrne povedomie, zánik monarchie pre nich predstavoval národnú tragédiu. Oba vybrané sviatky, ako aj ďalšie lokálne oslavy a slávnosti, podporovali nacionálne povedomie Maďarov a vytvárali obraz jednotnej maďarskej spoločnosti, ktorá bola zocelená historickými nešťastiami. Uhorsko-maďarské

tradície tak naďalej zjednocovali Maďarov žijúcich tak v Maďarsku ako aj mimo jeho hraníc.

Autori monografie sami upozornili na fakt, že ani jeden z analyzovaných sviatkov nie je primárne slovenský, resp. nevychádza zo slovenských tradícií a reálií (hoci si Slováci pripomínali napríklad narodenie a smrť M. R. Štefánika alebo už spomínané výročie Martinskej deklarácie). Pravdepodobne aj preto sa nenaplnili pôvodné očakávania, že sa slovenské obyvateľstvo stotožní s myšlienkou jednotnej československej ideológie. Slováci postupom času začali čoraz silnejšie presadzovať svoje autonomistické požiadavky. Predstava, že správna osveta a výchova zabezpečí, že Slováci budú akceptovať pokrokové ideály sformulované českým prostredím, sa ukázala ako mylná a viedla skôr k posilneniu vzájomnej odlišnosti. Štát napriek tomu vynaložil veľké úsilie, aby presadil centrálnu riadenú podobu osláv. Takýmto spôsobom sa usiloval aktívne formovať a presadzovať štátotvornú ideológiu a vytvoril ideálneho občana.

Pre skúmanie osláv je dôležitý aj ich performatívny rozmer. V tejto súvislosti autori pri analýze jednotlivých sviatkov a osláv s nimi spojených sledovali aj scenár, dramaturgiu, scénu, kulisy, rekvizity, kostýmy, aktérov a nahliadli i do zákulisia. Mapovali najmä spôsoby, akými boli jednotlivé akcie organizované a pripomínané. Nezabudli ani na zákonné rámce a dozor nad oslavami, vrátane nástrojov na vynucovanie si lojálnosti. Súčasťou tohto programu bol systém pravidiel (napríklad slogany a heslá, ktoré boli povolené a ktoré naopak zakázané) a systém sankcií a možných postihov. V prípade previnení, ako boli napríklad nedodržanie nariadeného pracovného voľna

alebo porušenie povinnosti vyvesiť zástavu, rozhodovali miestne úrady. Vážnejšie právne postihy za nedodžiavanie sviatkového kalendára však boli skôr výnimkou.

Pramennou základňou autorov pri výskume problematiky osláv bola nielen dobová tlač, lokálna aj celoštátna, špeciálne vydania a príručky vysvetľujúce význam konkrétneho sviatku a podávajúce presný návod na jeho slávenie, ale predovšetkým široký výskum v českých a slovenských archívoch, najmä so zameraním na materiály štátnej správy a centrálnych úradov. Dokumenty z fondov policajných riaditeľstiev napríklad dokladajú komunikáciu bezpečnostných zložiek, obsahujú pokyny pre organizáciu jednotlivých osláv aj počty nasadených jednotiek a agentov, ktorí zabezpečovali ich bezproblémový priebeh. Ďalším prameňom boli školské, obecné aj policajné kroniky, ktoré približujú oslavy z inej perspektívy. Osobný pohľad poskytli svedectvá účastníkov. Knihu dopĺňa bohatá obrazová príloha (dobové karikatúry, plagáty, novinové články, fotografie).

Kalendár oficiálnych štátnych sviatkov 1. Československej republiky nenaplnil svoju integračnú a jednotiacu funkciu. Ako záväzný systém, ktorý mal všetky skupiny obyvateľstva priviesť k prijatiu nového štátu a jeho ideológie, bol vďaka presadzovaniu oficiálnymi autoritami vnímaný skôr ako istý druh diktátu. Z tohto aspektu podáva kniha *Sláva republice!* aspoň čiastočnú odpoveď na otázku, prečo sa Československo rozpadlo. Jej autori však poukazujú aj na čiastkové úspechy medzivojnovnej republiky. A tiež na fakt, že nájst sviatky, ktoré by dokázali stmeliť všetky skupiny obyvateľstva, bolo a je nesmierne ťažké, a to aj v súčasnosti pri hľadaní spoločných európskych hodnôt.

Mgr. Katarína Cupanová
Ústav slovenskej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
email: Katarina.Cupanova@savba.sk